

Rovnost v přístupu ke vzdělání

Sociologie vzdělávání

Ondřej Lánský

*Technical University of
Liberec*

*The Institute of Philosophy,
Czech Academy of Sciences*

Vzdělanostní reprodukce – vysvětlení vzniku

- Teorie sociální reprodukce:
  - **Louis Althusser (1918-1980)**: ideologie státu; škola = nositel státní ideologie
  - **Samuel Bowles (*1936)**, **Herbert Gintis (*1940)**: princip korespondence; mezi školským systémem a ekonomickým systémem USA (konzum a zboží)
  - **Melvin Kohn (*1928)**: intergenerační přenos hodnot: profese, rodina a hodnoty
- **Pierre Bourdieu (1930-2002)**: habitus, Maxwellův démon
- Teorie kulturní reprodukce:
  - B. Bernstein: rozdílné způsoby komunikace: rozvinutý jazykový kód (formální řeč) a omezený jazykový kód (veřejná řeč)
  - S. Brice Heath: Apalačské pohoří – vyučování (teaching), učení se (learning)
  - P. Willis: kontraškolní kultura osvojovaná dělnickými vrstvami
  - Mac Leod: třídně definovaná inklinace k ideologii úspěchu; vzdělanostní aspirace

Vývoj teorií vztahu sociální stratifikace a vzdělávání

- 60s 20. století
  - základní model stratifikačního procesu - Blau, Duncan
- 80s, 90s 20. století
  - koncept alokace vzdělání - Robert Mare
  - teorie maximálně udržované nerovnosti (MMI) – A. Raftery a M. Hout
- 10s 21. století
  - teorii nerovnosti udržované ve výsledku (EMI; *Effectively maintained inequality*) – S. Lucas

Robert Mare: koncept alokace vzdělání

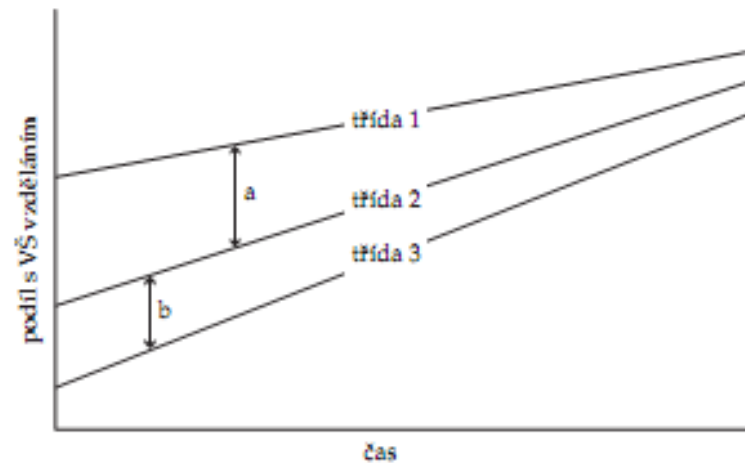
Oddělení dvou odlišných pojetí vzdělanostních nerovností:

- nerovnosti v distribuci vzdělání (tj. disperze /rozptyl/ v distribuci formálního vzdělání);
- nerovnosti v alokaci vzdělání: relativní šance potomků různých sociálních tříd na dosažení určitého stupně vzdělání.

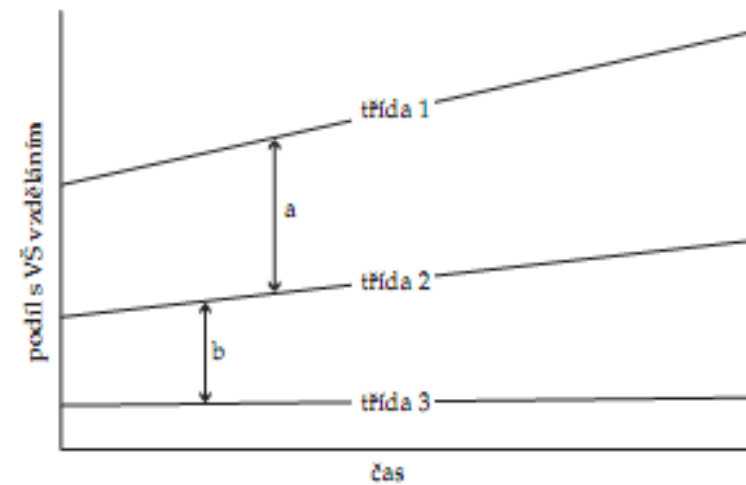
Ve vztahu ke zjištěním Blaua a Duncana to znamená, jak dokázal Mare, že vliv sociálního původu na nejvyšší dosažené vzdělání může sice díky růstu vzdělanostních příležitostí skutečně klesat (tj. nahlížíme-li vzdělanostní nerovnosti optikou distribuce vzdělání), ale zároveň se efekt sociálního původu na šanci úspěšného překonání přechodu mezi jednotlivými stupni vzdělání měnit nemusí, nebo může dokonce růst.

Dynamiky změn třídních nerovností

Graf 2. Snižování třídních nerovností ve vzdělání

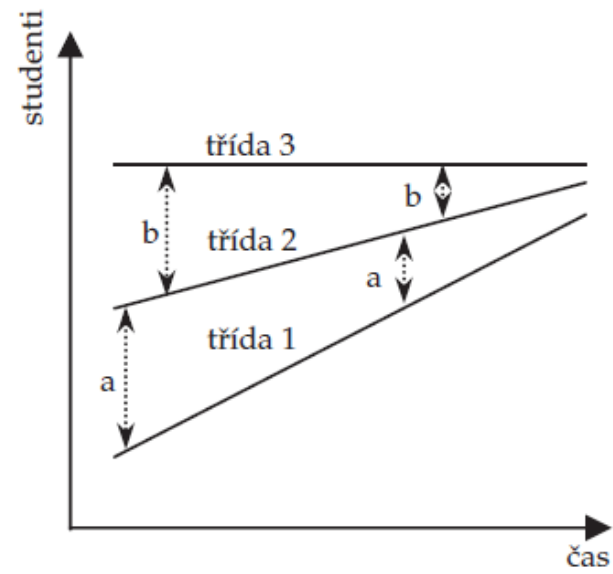
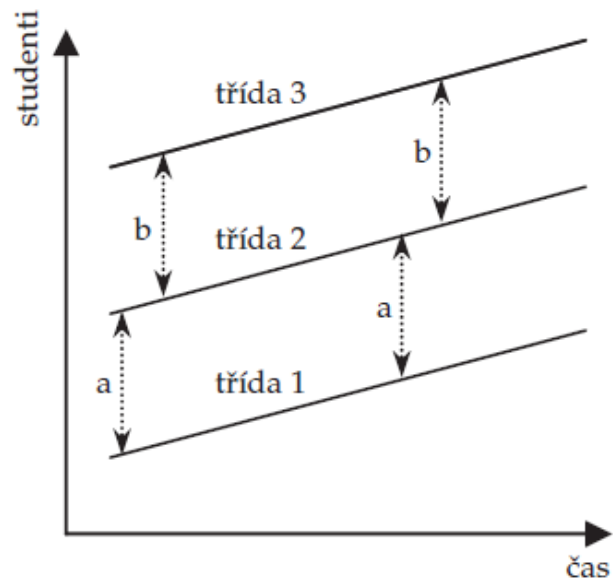
Graf 3. Zvyšování třídních nerovností ve vzdělání

Teorie maximálně udržované nerovnosti (MMI)

- kvantitativní (počty studentů) i kvalitativní (různé školy - kvalita) dimenze
- MMI popisuje kvantitativní dimenzi; zatímco EMI kvalitativní
- Adrian Raftery a Michael Hout (1993):
  - zrušení školného v Irsku nezrušilo vliv sociálního původu na školní tranzici; nezlepšila se dostupnost u nejnižších vrstev – viz obr. další slide
  - musí se naplnit potřeba u nejvyšších tříd a teprve potom ty další

Teorie maximálně udržované nerovnosti (MMI), pokr.

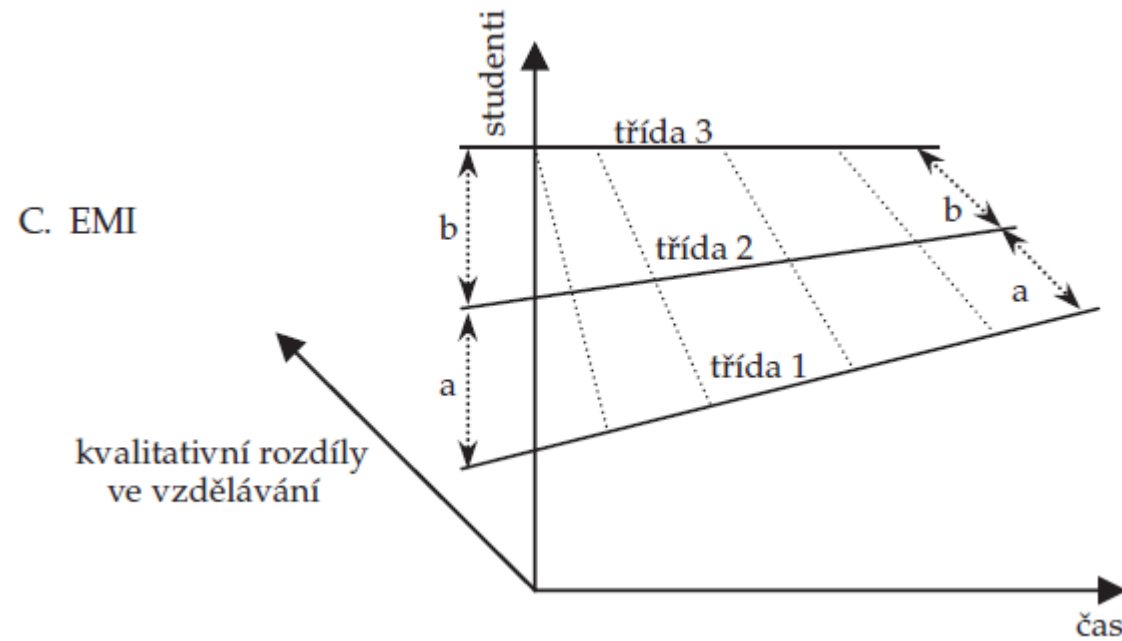

Teorie nerovnosti udržované ve výsledku (EMI)

- Samuel Lucas (v roce 2001): MMI omezena na kvantitativní dimenzi
- ne všechny školy na tomtéž stupni jsou stejné → důsledky expanze vysokoškolského vzdělání (jeho tzv. masifikace)
- obdobně výzkumy **R. Boudona**, kde se dochází ke zjištění, že zatímco chudší lidé a ženy volí v otázce dalšího vzdělávání většinou **strategii minimalizace rizika**, tak bohatší lidé a muži volí spíše **strategii maximalizace zisku**.
- ISEI: socio-ekonomický index

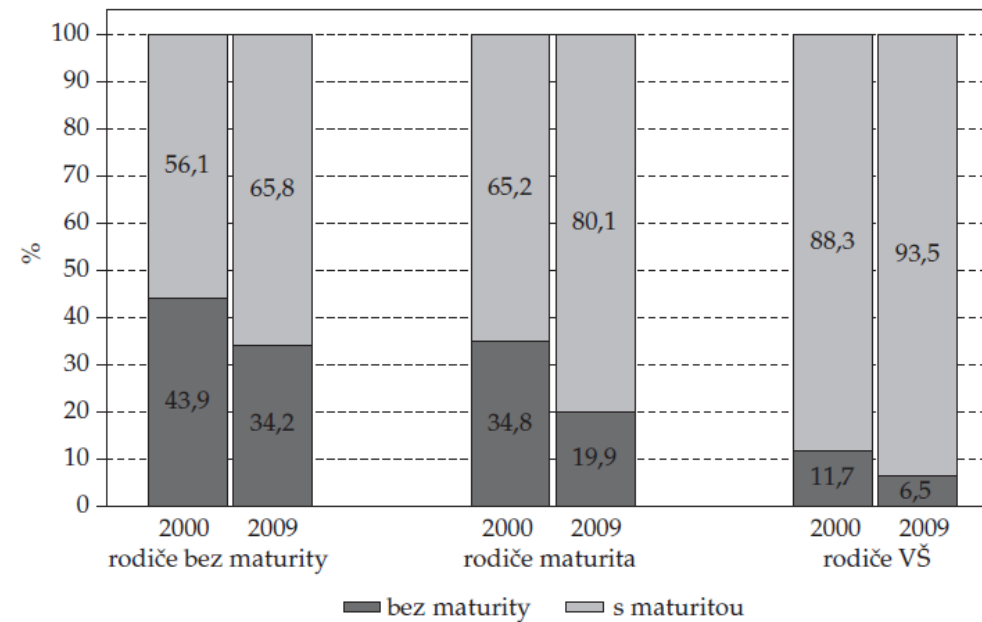

Teorie nerovnosti udržované ve výsledku (EMI), pokr.

Přijetí do středního vzdělání podle vzdělání rodičů

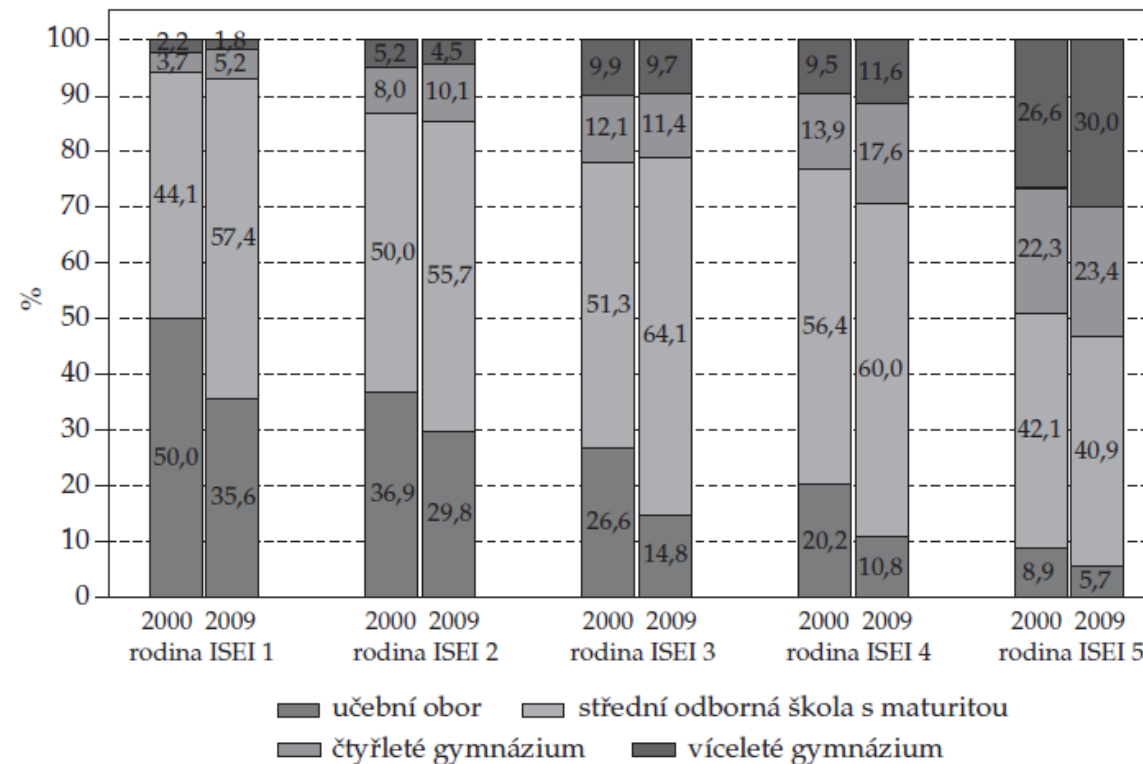
Graf 3. Podíl přijatých do středního vzdělávání bez maturity a s maturitou podle vzdělání rodičů v letech 2000 a 2009

Zdroj: PISA 2000, 2009.

Teorie nerovnosti udržované ve výsledku (EMI)

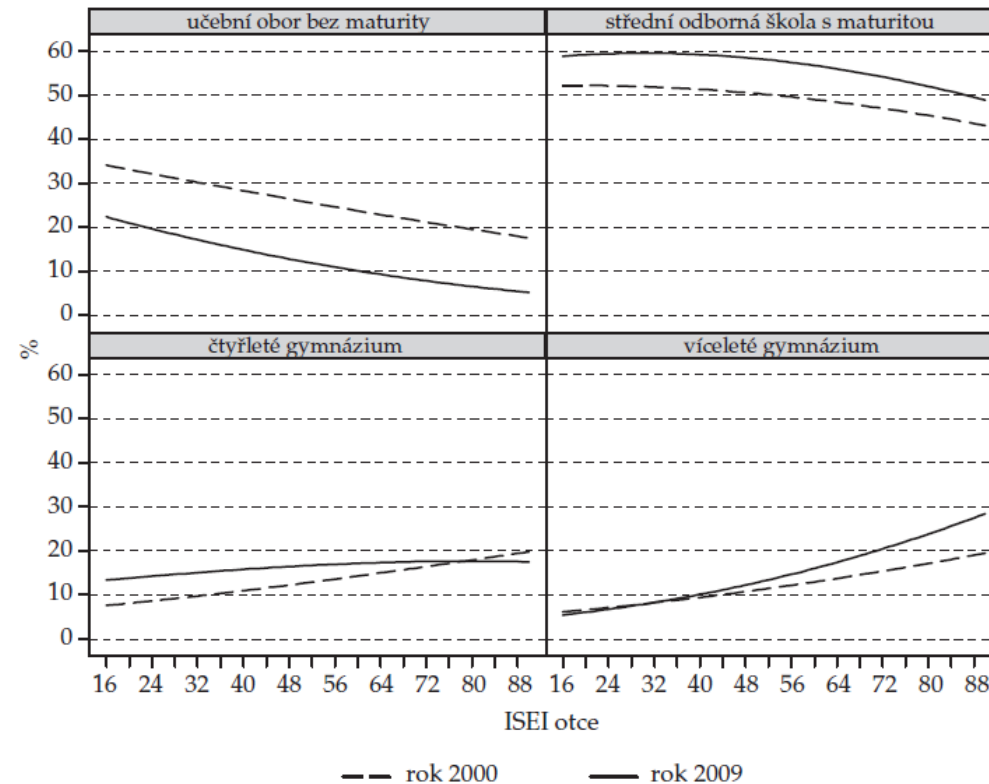
Graf 6. Podíl přijatých do jednotlivých typů středního vzdělávání podle ISEI kvintilů rodiny původu v letech 2000 a 2009

Zdroj: PISA 2000, 2009.

Teorie nerovnosti udržované ve výsledku (EMI), pokr.

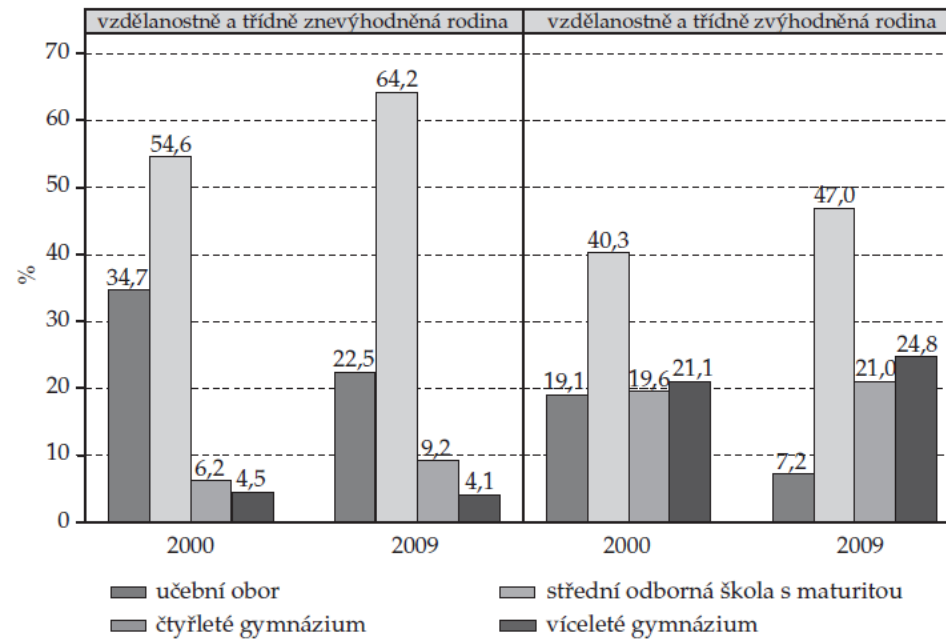
Graf 7: Pravděpodobnost přijetí do variant středního vzdělávání podle ISEI otce
v letech 2000 a 2009 (modelová predikce)

Zdroj: PISA 2000, 2009.

Teorie nerovnosti udržované ve výsledku (EMI), pokr.

Graf 8: Pravděpodobnost přijetí do variant středního vzdělávání podle typu
rodinného prostředí v letech 2000 a 2009 (modelová predikce)

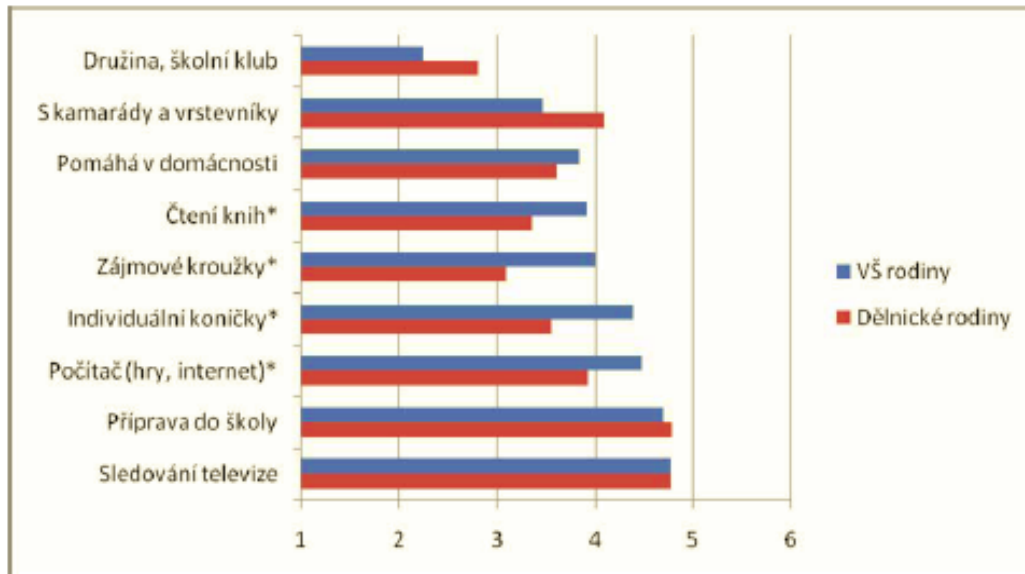

Zdroj: PISA 2000, 2009.

Výzkum *Rodiče a výchova* (2010)

- V ČR: rozdíly mezi dělnickými a vysokoškolskými domácnostmi

Volnočasové aktivity dětí podle typu rodiny (průměrná intenzita)

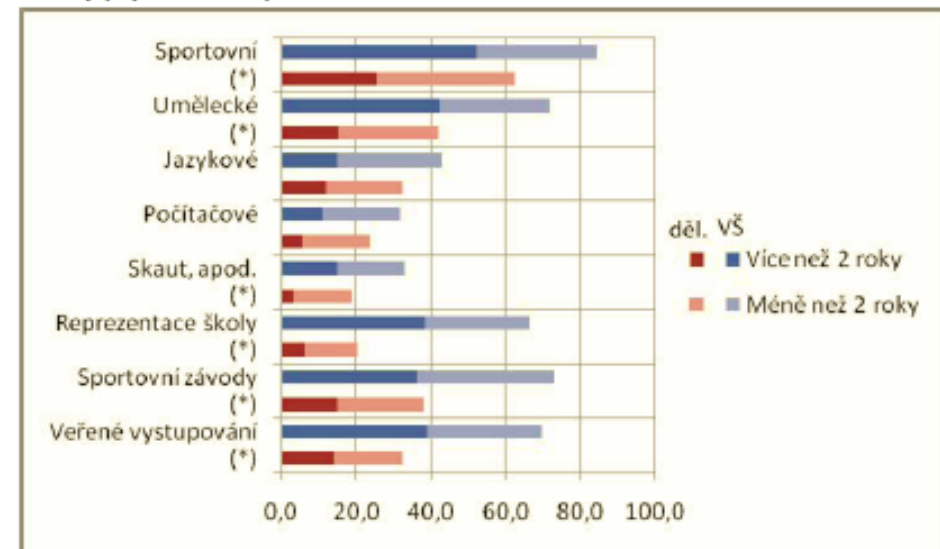

Průměrná frekvence: 1 – „Nikdy“; 6 – „Více než 2 hodiny denně“

* Statisticky významný rozdíl na hladině významnosti 0,01

N = 325

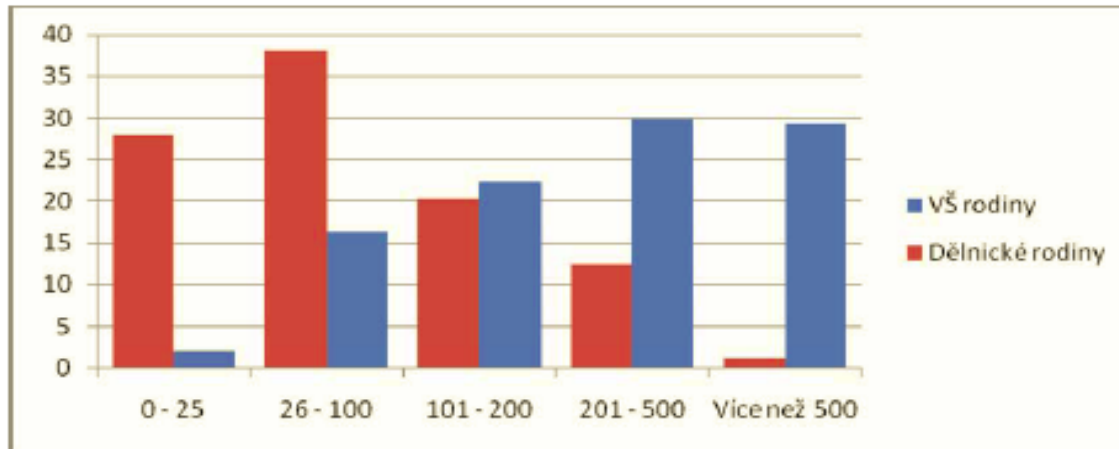
Délka provozování organizovaných volnočasových aktivit v současnosti nebo dříve podle typu rodiny (v procentech)

N = 325

Výzkum *Rodiče a výchova* (2010), pokr.

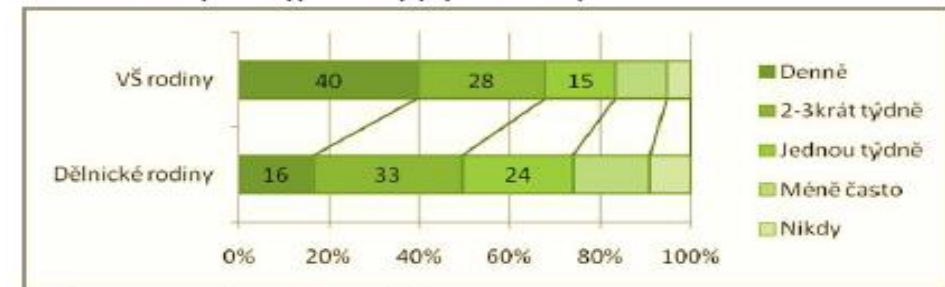
Velikost domácí knihovny (počet knih) podle typu rodiny (v procentech)

Rozdíl je statisticky významný na hladině významnosti 0,01

N = 315

Čtenářství dětí podle typu rodiny (v procentech)

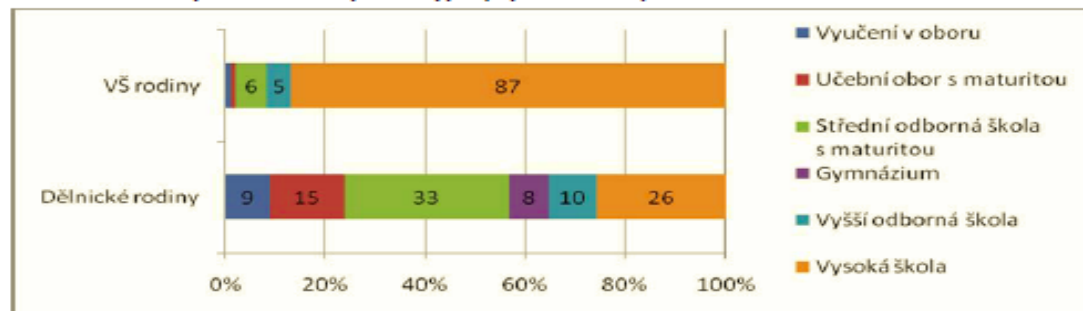

Rozdíl je statisticky významný na hladině významnosti 0,01

N = 325

Výzkum *Rodiče a výchova* (2010), pokr.

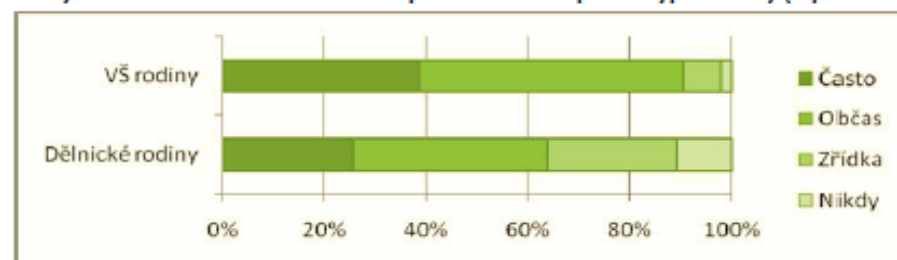
Vzdělanostní aspirace rodičů podle typu (v procentech)

Rozdíl je statisticky významný na hladině významnosti 0,01

N = 319

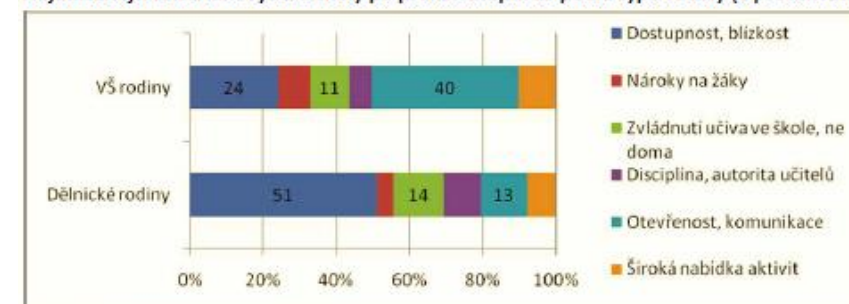
Obvyklost hovorů o budoucnosti a plánech dítěte podle typu rodiny (v procentech)

Rozdíl je statisticky významný na hladině významnosti 0,01

N = 316

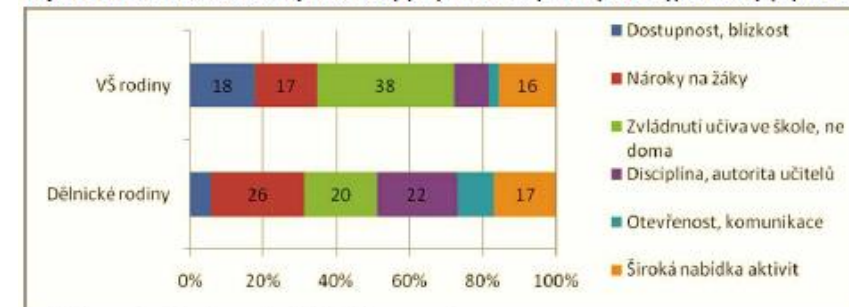
Nejdůležitější kritérium výběru školy po prvním stupni ZŠ podle typu rodiny (v procentech)

Rozdíly jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,01

N = 325

Nejméně důležité kritérium výběru školy po prvním stupni ZŠ podle typu rodiny (v procentech)

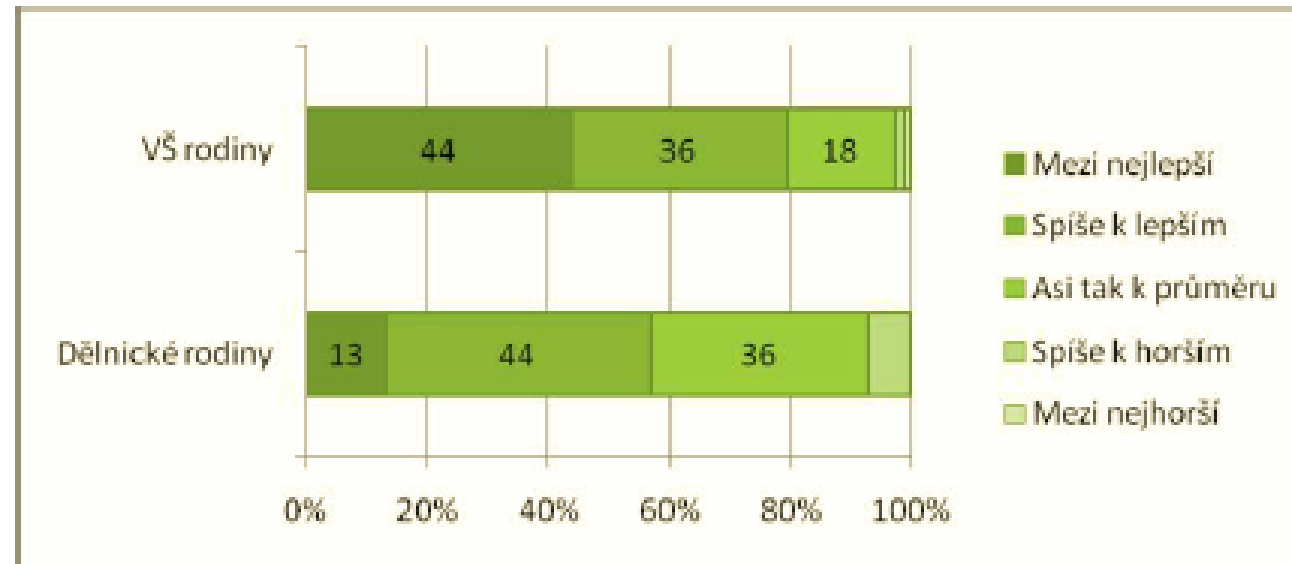
Rozdíly jsou statisticky významné na hladině významnosti 0,01

N = 278

Výzkum *Rodiče a výchova* (2010), pokr.

Prospěch dítěte ve škole podle typu rodiny (v procentech)

Rozdíl je statisticky významný na hladině významnosti 0,01

N = 325

Literatura & zdroje

Literatura

Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.

Giddens, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo 2013, s. 757–804.

Katrňák, Tomáš. *Odsouzení k manuální práci*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004.

Keller, Jan; Tvrdý, Lubor. *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah, pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008.

Simonová, Natalie; Katrňák, Tomáš. Empirické přístupy v sociálně stratifikačním výzkumu vzdělanostních nerovností.

Sociologický časopis, 44, 2008, č. 4, s. 725–743.

Špaček, Ondřej; Šafr, Jiří; Vojtíšková, Kateřina. *Rodiče a výchova 2010:*

Závěrečná zpráva z výzkumu. Praha: Sociologický ústav AVČR

2010. (Dostupné na WWW: <http://sdilenihodnot.soc.cas.cz/>)

Vojtíšková K. Školní úspěšnost a její (re)produkce na základní škole.

Sociologický časopis, 47, 2011, č. 5, s. 911–935.

Internetové zdroje

Děkuji za pozornost.

